

General-potpukovnik
Stevo ILIĆ

TRKA U NAORUŽANJU I SVETSKI EKONOMSKI PROBLEMI

»...zato treba zaustaviti trku u naoružanju, treba otkloniti postojeća žarišta rata i svim snagama i sredstvima se usmeriti na ubrzanje razvoja i stvaranje uslova za život dostojan čovjeka.«¹

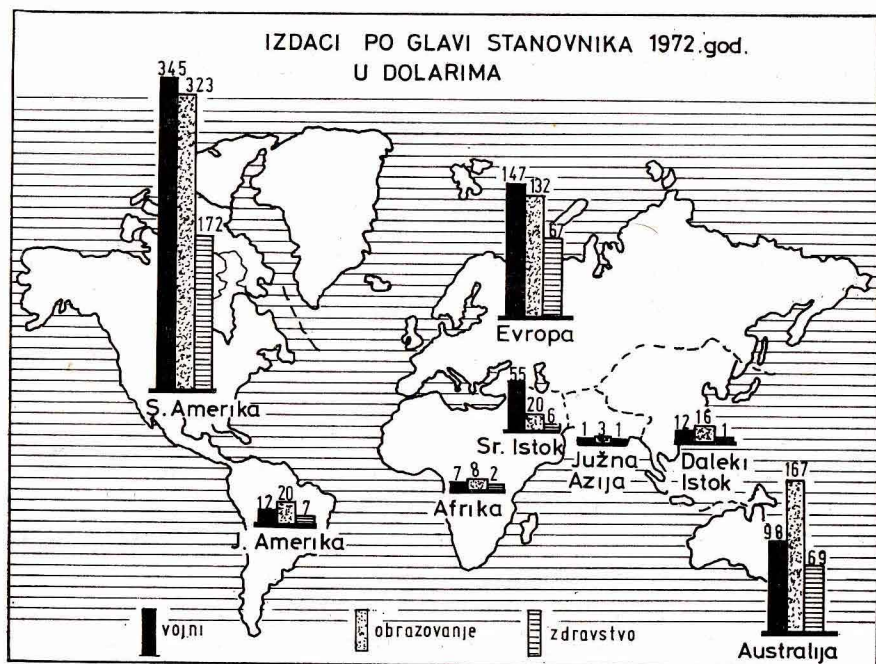
Tito

Istorijski dogovor šefova evropskih država u Helsinkiju predstavlja ne samo olakšice za celo čovečanstvo već i nadu da će se pristupiti rešavanju mnogih otvorenih pitanja, među kojima smanjenje oružanih snaga i naoružanja svakako zauzima, najistaknutije mesto. Gotovo nije bilo šefa države koji se nije za to zalagao. Međutim, i pored jednoglasne želje, ne treba očekivati da će sprovođenje u život donesenih odluka ići brzo i bez teškoća. Mi i dalje živimo u svetu koji je suočen sa velikim suprotnostima i najraznovrsnijim interesima. To je do sada imalo za posledicu stalno jačanje uloge i značaja vojne sile u međunarodnim odnosima, koja se kao sredstvo politike javlja u dva različita vida — kao elemenat prinude pretnjom upotrebe ili kao sredstvo odvratanja.

Ako je neophodno raspolagati oružanim snagama, dovoljno jakim i sposobnim da obezbede nezavisnost svake zemlje, sasvim je sigurno da nije nužno razvijati i držati oružane snage, koje, makar i potencijalno, ugrožavaju druge, pa, prema tome, nije neophodno ni voditi trku u naoružavanju, čime se usporava ekonomski rast i prosperitet u svetu. Upravo želim da skrenem pažnju na taj problem i njegove posledice.

¹ Govor u Helsinkiju, »Politika«, 1. avgust 1975, str. 2.

Danas se u svetu troši za naoružanje više od 240 milijardi dolara, što je oko 7% svetskog nacionalnog dohotka. To je dva puta više nego što se u svetu daje za zdravstvo, a znatno više nego što se daje za obrazovanje. Izdaci za naoružanje su za 20 puta veći od ukupne godišnje pomoći koju dobijaju zemlje u razvoju i znatno veći od celokupnog bruto nacionalnog dohotka trećine čovečanstva* (šema 1).

Ali, više od tih činjenica zabrinjava brzina kojom se povećavaju vojni izdaci. Za prvih 15 godina posle drugog svetskog rata, na primer, izdaci za naoružanje su bili dvostruko veći, za 23 godine su se utrostručili, a danas nakon 30 godina su pet puta veći. Već u 1971. godini oni su premašili celokupne troškove prvog svetskog rata. Vojni izdaci rasli su i dalje rastu prema prosečnoj godišnjoj stopi od 2,6%, što se vidi iz sledeće tabele:

* Bruto nacionalni dohodak 70 zemalja učesnica alžirske konferencije nesvrstanih je, prema »Military Balance« 1974/75. god. oko 230 milijardi dolara.

PORAST VOJNIH IZDATAKA U SVETU*

Godina	Tekući dolar (milijarde)	Konstantni dolar (milijarde)
1963	141.87	197.67
1964	144.83	197.81
1965	147.42	197.08
1966	163.89	212.98
1967	183.00	230.88
1968	198.39	242.39
1969	209.03	243.90
1970	217.18	240.49
1971	228.95	240.30
1972	249.61	249.61
1973	269.64	241.71

Za poslednjih pet godina vojni budžeti evropskih zemalja povećavali su se 11—23% godišnje, što, i pored inflacije, predstavlja osetno realno povećanje izdataka za oružane snage.

Očevidno je da trka u naoružanju zauzima sve više maha uprkos pregovorima koji se vode uporedo na tri koloseka, pored ostalog, i o ograničavanju naoružanja. Nadajmo se da će usvajanje Evropske povelje predstavljati prekretnicu u tom pogledu. Neki vojni teoretičari trku u naoružanju nazivaju logističkim ili genetičkim ratom. To se može i tako uslovno nazvati, ali, u svakom slučaju, najvažnije je da se uoči ekonomski smisao tog »rata«. Tu se ne biju bitke i bojevi, ali skupocena sredstva ratne tehnike ipak stradaju, ne uništavanjem na bojnopolju, već jednostavno postaju deklasirani proizvodnjom novih, modernijih i efikasnijih i, što je naročito važno uvek skupljih sredstava ratne tehnike. Svaka nova generacija aviona je skuplja tri puta, a tenkova dva puta od prethodne. Da ne govorimo o multipliciranju troškova za nuklearne i kosmičke programe i za istraživanje novog oružja opasnijeg od nuklearnog.

Stalno poskupljenje naoružanja mnogo teže podnose zemlje u razvoju, jer i ta — u savremenim uslovima — neophodna obaveza dodatno opterećuje i onako slabo razvijene privrede zemalja u razvoju.

»Posebno zabrinjava nastavljanje trke u naoružavanju pod izgovorom održavanja ravnoteže snaga, jer to nosi sa sobom stalnu

* »Svetski vojni troškovi i trgovina oružjem 1963—1973. god.«, Agencija za kontrolu razoružanja i naoružanja, Vašington, str. 14.

prijetnju miru i opasnost od samouništenja. To je poseban vid pritiska na male zemlje, naročito zemlje u razvoju, jer su prinuđene da značajan dio svojih inače ograničenih potencijala odvajaju za potrebe odbrane».²

Programom razvoja Ujedinjenih nacija predviđeno je da razvijene zemlje treba da odvajaju 1% bruto nacionalnog dohotka za pomoć nerazvijenim. U 1974. god. ta pomoć je iznosila 11,3 milijarde dolara, s tim što su zemlje izvoznice nafte, dakle zemlje Trećeg sveta, učestvovala sa 7,5 milijardi dolara, dok je pomoć po stanovniku pre 10 godina iznosila 3,70 dolara, prošle godine je dostigla iznos od 5,60 dolara. Međutim, ceni se da je zbog inflacije realni pad vrednosti te pomoći za 20% — što, pored mnogih drugih faktora, doprinosi povećanju jaza između razvijenih i zemalja u razvoju.

Iz toga možemo izvesti prvi zaključak, — izdaci za vojsku i naoružanje stalno rastu, uz tendenciju daljeg povećanja, što veoma snažno opterećuje svetsku privredu, posebno privrede zemalja u razvoju.

Analizirajmo problem dalje. Uporedo s povećanjem vojnih budžeta javljao se i nov društveni fenomen, tzv. »vojno-industrijski kompleks«, kao izraz otuđene, velike ekonomske i vojne moći u pojedinim zemljama i u međunarodnim razmerama. Predsednik Ajzenhauer je bio jedan od prvih državnika Zapada koji je ukazao na moguće posledice »vojno-industrijskog kompleksa«. Danas je taj fenomen realnost u mnogim razvijenim zemljama i istovremeno oblast istraživanja velikog broja naučnika. Kao primer se najčešće uzimaju Sjedinjene Američke Države. Ceni se da vrednost proizvodnje naoružanja i vojne opreme u toj zemlji dostiže sumu od oko 40 milijardi dolara godišnje, koju ostvaruje oko 5 miliona radnika. Blizu 22.000 manjih i većih preduzeća koristi svoje kapacitete pretežno za proizvodnju naoružanja i opreme, a 100.000 preduzeća povremeno proizvodi za oružane snage. Od 1000 zaposlenih Amerikanaca, u 1964. godini 103 su bila zaposlena u vojno-industrijskom kompleksu. Slična je situacija i u nekim drugim razvijenim zemljama.

Trka u naoružanju koja neprekidno traje i kojoj daju pečat udruženi interesi korporacijskog kapitala, vojne industrije i vrhovi vojne hijerarhije, komplikuje i zaoštava međunarodne odnose.

Na nivou stratezijskih nuklearnih snaga uspostavljen je paritet koji je i formalno priznat sporazumom između SAD i SSSR-a o ograničavanju stratezijskog nuklearnog naoružanja (SALT-I).

² Tito: Govor u Helsinkiju, »Politika«, 1. avgust 1975, str. 2.

PREGLED STRATEGIJSKOG NUKLEARNOG NAORUŽANJA*

VRSTA LANSIRNOG SREDSTVA	Broj lansera	
	SAD	SSSR
Interkontinentalne rakete	1.054	1.520
Strategijske rakete	656 (710)**	892 (950)**
Strategijski bombarderi velikog dometa	455	140
Antibalističke rakete	200**	200**

Postignuti sporazum je važan, ali on predstavlja samo prvi ohrabrujući korak. Velike sile, i pored sporazuma, nastavljaju trku u usavršavanju raketa sa više bojevih glava, povećavaju snagu bojevih glava i konačno, ubrzano razvijaju nuklearne projekte male i ekstremno male snage (ispod 1 KT), čime bi se izvršio »neosetan prelaz« sa klasičnog ka nuklearnom naoružanju. U ratnim mornaricama velikih sila se sve više uvode nuklearni pogoni i najsavremenije raketno naoružanje, sve je veći broj nuklearnih podmornica sa povećanim brojem lansera sa raketama velike snage, što im omogućava veliku autonomiju i mogućnost »preživljavanja« i nanošenja nuklearnih udara strategijskog značaja.

Tome treba da dodamo snagu i razornu moć američkog i sovjetskog taktičkog nuklearnog oružja (ceni se da SAD imaju 12.000, a SSSR 3.500 taktičkih nuklearnih bombi), koje ima razornu moć ravnu moći 50.000 nuklearnih bombi bačenih na Hirošimu.

Troškovi proizvodnje nuklearnog naoružanja su veoma visoki. Zbog toga su neke zemlje, koje su imale ambicija da postanu nuklearne sile, odustale od toga. Francuska i Kina razvijaju svoje snage uz velika odricanja. Troškovi postaju sve više nepodnošljivi i za velike nuklearne sile. Delimično je i to uticalo na sporazum između SAD i SSSR-a o ograničavanju razvoja odbrambenih nuklearnih sistema.

Kao neposredna posledica kontakata i atmosfere na Evropskoj konferenciji šefovi velikih sila su učinili značajan napredak i naveli novi ugovor o ograničavanju strategijskog naoružanja (SALT-2). Međutim, Evropska konferencija je i u tu oblast unela nešto novo. Do sada je proces sporazumevanja i popuštanja zavisio od kompromisa između velikih sila, čime nisu morali biti zaštićeni interesi svih zemalja. Sada je popuštanje međunarodne zategnutosti

* The Military Balance, 1972/73. god., Institut za strategijska istraživanja, London.

** Maksimalan broj utvrđen sporazumom o ograničavanju nuklearnog naoružanja.

postao zajednički posao svih evropskih zemalja — u nadi da će ta orijentacija ubuduće sve više jačati i obuhvatiti smanjenje trupa i naoružanja ne samo u centralnoj Evropi nego i na Mediteranu, Bliskom istoku i u drugim regionima sveta.

Kada je reč o vojnom potencijalu i tendenciji njegovog porasta, slika nije povoljnija ni u odnosu na konvencionalne snage i naoružanje. U Evropi je ostvarena najveća koncentracija vojne sile i najmodernijeg naoružanja. Vreme njihove upotrebe meri se časovima, pa čak i minutima. Dva vojna bloka u Evropi sada raspolažu impresivnim snagama od oko: 7 miliona ljudi, 66.000 tenkova i 13.000 borbenih aviona³ (od toga: NATO — 3,250.000 ljudi, 14.000 tenkova i 5.000 aviona, a snage Varšavskog ugovora 3,700.000 ljudi, 53.000 tenkova i 8.000 aviona). Međutim, slika se nešto menja u korist NATO, kad se dodaju i oružane snage koje su stacionirane izvan Evrope, a koje se, u slučaju potrebe, mogu angažovati i na ovome ratištu, jer NATO raspolaže sa 5,700.000, a Varšavski ugovor sa oko 4,600.000 naoružanih vojnika u miru.

Stanje u Evropi opterećuje i postojanje velikog broja stranih vojnih baza i trupa na njenom tlu. Ukupno u zemljama i vodama Evrope bazira oko 1,130.000 vojnika, blizu 12.000 tenkova i 1.745 aviona. Stalni boravak trupa i gomilanje naoružanja u stranim zemljama oduvek je predstavljalo elemenat pritisaka i pretnji. Evo još jednog tabelarnog pregleda koji to ilustruje.

P R E G L E D
BROJA VOJNIKA I TAKTIČKOG NUKLEARNOG NAORUŽANJA
STACIONIRANIH NA TUĐIM TERITORIJAMA*

Z E M L J A	Broj vojnika	Broj taktičkog nuklearnog oružja	N a p o m e n a
SAD	781.000	12.000	Od čega u Evropi 7.500, a u Aziji 4.500
SSSR	500.000	3.500	
V. Britanija	118.000		
Francuska	63.000		
Portugalija	130.000		
			Angola 60.000 Mozambik 45.000 Port. Gvineja 25.000

³ The Military Balance, 1972/73. god., Institut za strategijska istraživanja, London.

* Institut za međunarodnu politiku i privredu, Godišnjak 1971. god., str. 115 i 117.

Evropa je, praktično, prekrivena bazama stranih kopnenih, vazduhoplovnih i pomorskih snaga. Uporedo s tim, razvijena je i gusta mreža vojnih skladišta, naftovoda, posebnih sistema veza i mnogih drugih objekata infrastrukture.

Nije teško pretpostaviti koliki je kapital umrtvljen za održavanje tako velikih oružanih snaga i stokova klasičnog i nuklearnog naoružanja. Delimično to ilustruju i sledeći podaci.

**VREDNOST NAORUŽANJA KOPNE NE VOJSKE NATO-PAKTA
I VARŠAVSKOG UGOVORA U EVROPI***

Kopnene snage u doba mira (ekvivalenta divizije)	Severna i cen- tralna Evropa		Južna Evropa		Svega	Vrednost naoružanja u milioni- ma dolara
	NATO	VU	NATO	VU		
Oklopne	12	33	6	7	58	19.140
Pešadijske, mehanizovane i za vazdušni transport	13	37	32	23	105	17.325

Iz tabele se vidi da je vrednost naoružanja kojim trenutno raspolazu oba bloka u Evropi oko 36 milijardi. To je dvostruko više od nacionalnog bruto produkta Jugoslavije. Ali, kad se zna da su se ta sredstva morala znavljati novim u intervalu od svakih 5—8 godina, ispada da su dva vojna bloka investirala u naoružanje KoV-a u proteklih 30 godina samo u Evropi oko 220 milijardi dolara, što je opet približno veličini bruto nacionalnog dohotka svih nesvrstanih zemalja.

Sada možemo izvesti drugi zaključak: da bi se ostvario sigurniji mir, potrebno bi bilo preduzeti mere da razvoj događaja u svetu uzme takav tok da se ne samo smanje oružane snage već i učini kraj trci u naoružanju, koja povlači za sobom ogromne troškove i apsorbuje ogromna finansijska sredstva, a ona bi, kad bi se upotrebila na drugi način, mogla biti veoma značajan faktor ekonomskog razvoja i progressa u svetu.

Daljom analizom dolazimo do saznanja da dvadeset najrazvijenijih zemalja u svetu učestvuju sa 85% svih izdataka za vojsku i naoružanje (šema 2). Ili, samo su četiri zemlje — SAD, SSSR, V. Britanija i Francuska u periodu 1955—1973. godine — učestvovala

* Prema »Military Balance«, 1974/75. god.

sa 82—70% celokupnih vojnih izdataka u svetu. Ili, još jedno poređenje: vojni budžet SAD za 1970. god. bio je veći od nacionalnog budžeta svake zemlje u svetu, izuzimajući SSSR, V. Britaniju, Francusku, Nemačku i Japan.

VOJNI BUDŽETI 1972. GOD.*

Sema 2

	U milionima US \$	Izmenе u procentima		
		1969—71.	1971—72.	1972—73.
NATO:				
SAD	77 638	—20.5	0.4	—4.9
SR Nemačka	9 012	18.7	6.6	3.0
Engleska	8 135	11.0	9.2	—2.6
Francuska	7 300	3.6	—1.0	5.2
Italija	3 706	31.0	10.4	0.0
Kanada	2 260	5.0	0.2	—0.7
Holandija	1 550	17.3	3.3	5.3
Belgija	1 004	18.5	5.6	4.0
VU:				
SSSR	63 000	1.3	0.0	0.0
Poljska	2 506	22.6	7.2	3.0
DR Nemačka	2 249	30.7	5.9	8.8
Čehoslovačka	2 012	16.8	5.6	—2.3
OSTALE ZEMLJE:				
Japan	2 578	40.3	11.3	3.6
Švedska	1 452	0.9	—0.1	0.0
Australija	1 420	—5.5	1.6	—2.6
Kina	9 500	..	..	..
Indija	2 232	24.9	14.4	—5.6
Egipat	1 495	118.8	—1.5	28.8
Izrael	1 313	168.7	—9.9	106.4
Iran	1 224	80.6	0.8	22.4
Brazil	1 094	3.8	0.7	—4.8

Navedene brojke su poznate, jer se njima često operiše u vojnoj literaturi na vojno-političkim skupovima. One su tačne, ali se prava istina njima uvek ne iskazuje jer se jednostrano interpretiraju. Najčešće se njima želi istaći to da najveće i najbogatije zemlje snose najveći teret naoružanja, te da tu, sa stanovišta razvoja nedovoljno razvijenih zemalja, nema problema. Međutim, to je samo deo istine, pošto one činjenice koje su manje poznate i manje se ističu otkrivaju da siromašne i zemlje u razvoju relativno više troše na vojsku i naoružanje od razvijenih i da ti troškovi više usporavaju privredni rast

* SIPRI (Štokholmski institut za istraživanja mira) 1974. god., str. 142.

VOJNI IZDACI, NACIONALNI DOHODAK, STANOVNIŠTVO I ORUŽANE SNAGE*

Šema 3

REGION	Godina	Vojni izdaci (milijarde)	Bruto nacionalni dohodak (milijarde)	Bruto nacionalni dohodak po glavi stanovnika	Vojni izdaci Bruto nacionalni dohodak %	Stanovništvo (milioni)	Vojni izdaci po glavi stanovnika	Oružane snage na hiljadu ljudi
RAZVIJENI	1963.	179.31	2188.9	2381	8.50	919.327	195.04	11.04
	1964.	177.07	2333.0	2509	7.84	929.981	190.40	10.92
	1965.	174.78	2463.5	2619	7.28	940.584	185.82	10.13
	1966.	189.61	2605.1	2742	7.46	950.062	199.58	10.44
	1967.	206.35	2715.7	2832	7.80	958.942	215.19	10.91
	1968.	215.81	2872.0	2967	7.78	967.857	222.98	11.12
	1969.	213.80	3003.7	3074	7.39	977.040	218.83	11.01
	1970.	207.51	3119.3	3164	6.88	986.013	210.46	10.52
	1971.	203.97	3241.8	3256	6.47	995.719	204.85	10.21
	1972.	211.67	3395.8	3378	6.23	1005.414	210.53	9.86
	1973.	208.83	3617.9	3561	5.64	1016.105	205.52	9.72
	Stopa rasta (u % godišnje)	2.0	4.9	3.9	-3.2	1.0	1.0	-9
ZEMLJE U RAZVOJU	1963.	18.36	417.0	185	4.37	2255.696	8.14	4.76
	1964.	20.74	450.7	194	4.52	2317.342	8.95	4.92
	1965.	22.29	480.6	202	4.59	2380.363	9.37	4.86
	1966.	23.37	506.1	207	4.55	2443.904	9.56	4.92
	1967.	24.53	519.7	208	4.71	2503.485	9.80	5.02
	1968.	26.59	543.9	212	4.87	2565.565	10.36	5.05
	1969.	30.10	586.5	223	5.12	2628.108	11.45	5.14
	1970.	32.98	634.2	236	5.23	2692.242	12.25	5.14
	1971.	36.33	673.9	244	5.40	2757.603	13.17	5.29
	1972.	37.94	707.8	251	5.36	2825.260	13.43	5.38
	1973.	32.88	729.6	252	5.62	2894.485	11.36	5.41
	Stopa rasta (u % godišnje)	7.2	5.8	3.2	2.6	2.5	4.6	1.3

* »Svetski vojni troškovi i trgovina oružjem 1963—1973.« Agencija za kontrolu naoružanja i razoružanja, Vašington, str. 14.

i prosperitet tih zemalja nego što je slučaj sa najrazvijenijim zemljama. Suočene sa stalnim pretnjama i pritiscima sa strane, male i nesvrstane zemlje, ako žele da očuvaju svoju nezavisnost, prinuđene su da izdvajaju velika sredstva za odbranu. Nesvrstane zemlje ulažu u te svrhe oko 10 milijardi dolara godišnje. Iako je to mala svota u odnosu na ukupne svetske izdatke (troškovi trećine čovečanstva čine tek 24-ti deo ukupnih vojnih troškova u svetu), to u velikoj meri opterećuje njihove nerazvijene privrede. Jugoslavija se takođe suočava sa tim teškoćama. Tu nastaje problem, na koji želim da skrenem pažnju (šema 3).

Iz navedene tabele zaključujemo da je godišnja stopa rasta izražena u procentima sledeća:

— za naoružanje i vojne izdatke:

— u razvijenim	—	—	—	—	—	—	—	2,0
— u zemljama u razvoju	—	—	—	—	—	—	—	7,2

— bruto nacionalni dohodak:

— razvijeni	—	—	—	—	—	—	—	4,9
— zemlje u razvoju	—	—	—	—	—	—	—	5,8

— bruto nacionalni dohodak po glavi stanovnika:

— razvijeni	—	—	—	—	—	—	—	3,9
— u razvoju	—	—	—	—	—	—	—	3,2

— vojni izdaci u poređenju sa nacionalnim
dohotkom:

— razvijeni	—	—	—	—	—	—	—	—3,2
— zemlje u razvoju	—	—	—	—	—	—	—	2,6

— stanovništvo:

— razvijeni	—	—	—	—	—	—	—	1,0
— u razvoju	—	—	—	—	—	—	—	2,5

— vojni izdaci po glavi stanovnika:

— razvijeni	—	—	—	—	—	—	—	1,0
— u razvoju	—	—	—	—	—	—	—	4,6

— oružane snage na hiljadu ljudi:

— razvijeni	—	—	—	—	—	—	—	—9
— u razvoju	—	—	—	—	—	—	—	1,3

Sada možemo izvesti i treći zaključak: troškovi zemalja u razvoju za naoružanje i izdržavanje oružanih snaga su srazmerno znatno veći nego u razvijenim zemljama, što se negativno odražava na prosperitet i ekonomski razvitak i što ima za posledicu dalje produbljivanje jaza između razvijenog i nedovoljno razvijenog dela sveta.

To je potrebno istaći i zbog toga što se među tim zemljama nalaze i one koje se bore da obezbede elementarne uslove života svom stanovništvu. Ako je danas smanjenje oružanih snaga i ograničavanje trke u naoružanju za sve zemlje uslov za veću bezbednost, za mnoge zemlje u razvoju to je istovremeno i važan uslov za poboljšavanje elementarnih uslova egzistencije.

Pošto savremeno naoružanje zahteva najmoderniju tehnologiju i velike proizvodne napore, to je neminovno moralo doći do angažovanja velikog broja naučnika za vojne projekte i programe. Ne delim u potpunosti mišljenje Robina Clarka koji u knjizi »Nauka o ratu i miru«⁴ kaže da je došlo do braka između nauke i rata. »Njihov brak je značajan: jedna bez druge ne mogu, a ni jedna ne zna koja koju vodi... Prva i najopasnija posledica toga braka jeste vojna industrija«. Mi se ne moramo složiti sa ovom ocenom, ali ćemo se svakako saglasiti da vojnoindustrijski kompleks upošljava više naučnika nego bilo koji drugi sektor ekonomije.

Prema nekim izvorima danas u svetu ima više od 5 miliona naučnika i inženjera, od kojih se, po najoptimističkim procenama, najviše 1/3 bavi poslovima istraživanja i razvoja. Prema Stiven R. Rivkinu, u SAD je 1964. god. bilo angažovano 350.000 naučnika (ili svaki četvrti) za istraživanje u industriji naoružanja. Ceni se da je u SAD 1972. god. bilo oko 2 miliona naučnika i inženjera, od kojih je svaki peti ili šesti radio za vojnu industriju.

Međutim, Robin Clark (u već pomenutoj knjizi) zastupa mišljenje da svaki treći istraživač radi neposredno ili posredno za vojne programe i da se od ukupno 27 milijardi dolara godišnje, 13,5 milijardi troši za istraživačke programe ministarstva odbrane, atomske agencije i za kosmička istraživanja.

Verovatno ni Sovjetski Savez ne troši manje, pa, kad se dodaju i ostale zemlje, izlazi da se, po najskromnijoj proceni, godišnje 60% svih izdataka za naučna istraživanja troši za istraživanja u oblasti naoružanja.

⁴ »Nauka o ratu i miru« Mc graw hill book company, New York, 1972, str. 165.

Statistike, međutim, govore da neke razvijene zemlje — da ne govorimo o najrazvijenijima — prodajom oružja, najvećim delom ili potpuno nadoknađuju troškove istraživanja. To znači da se putem trgovačkih transakcija veći deo tih troškova prebacuje na male i nedovoljno razvijene zemlje.

Naučna istraživanja se multipliciraju i, pošto su pretežno za vojne svrhe, ona ostaju prekrivena velom tajne, što je moguće duže. Istina, i industrija se slično ponaša iz konkurentnih razloga, a to sve skupa koči razvitak, posebno potpomaže održavanje jaza između razvijenih i zemalja u razvoju.

Bilo bi pogrešno tvrditi da od mnogih istraživanja za čisto vojne svrhe nema posredno veliku korist i civilna industrija i čovečanstvo u celini. Setimo se samo da je godinama armija od oko 60.000 naučnika, inženjera i tehničara, koja se bavila primenom naučnih dostignuća iz vojne oblasti, posebno nuklearne, radila i za mirnodopske potrebe i da je, zahvaljujući tome, u civilnoj industriji primenjeno preko 100.000 patenata.

Sada možemo izvesti i četvrti zaključak: pretežan deo sredstava za naučna istraživanja troši se u vojne svrhe, a vojni programi angažuju veći broj i bolje obučene kadrove nego i jedan drugi sektor privrede. Preraspodelom u korist programa za civilnu proizvodnju — što jedino može da omogući perspektiva dugoročnog i čvrstog mira — okončao bi se kolonijalni odnos prema istraživanjima za tzv. civilne potrebe, od čega najneposrednije zavisi budućnost čovečanstva.

Ali, nevolje zemalja u razvoju se time ne završavaju. Danas oko 10.000 naučnika, inženjera i tehničara godišnje emigrira u SAD. Prema profesoru Richardu Titmusu sa londonskog ekonomskog fakulteta taj priliv intelektualaca od 1949. god. do danas uštedeo je više novca SAD nego što su one ukupno utrošile na pomoć drugim zemljama u istom periodu. Istina, migraciona kretanja su opšta pojava, jer ljudi u želji za većom zaradom i boljim uslovima rada idu iz nerazvijenih u razvijenije zemlje. Iz razvijenih zapadnoevropskih zemalja idu u SAD, a iz manje razvijenih u razvijene evropske zemlje. Neposredna posledica jeste »oticanje mozgova« i impulsi za ubrzaniji ekonomski rast razvijenijih zemalja.

Još ređe se ističe činjenica da je poslednjih godina »oticanje mozgova« iz civilnih laboratorija i civilnih proizvodnih programa zemalja u razvoju u vojnoistraživačke komplekse bogatih zemalja sve češće. U pitanju su upravo privredno zaostaliye zemlje, koje imaju relativno malo naučnika i koje bi trebalo da uvozom nauke

i naučne tehnologije ubrzaju razvoj i smanje jaz koji postoji između njih i razvijenih — koji se, kao što je poznato, stalno povećava. Migracijom naučnika i tehničara, nerazvijeni i prenaseljeni delovi sveta pomažu uvećavanje bogatstva razvijenih zemalja.

Peti zaključak: migracija naučnika i tehničara iz zemalja u razvoju u razvijenije zemlje neposredno je štetna za zemlje u razvoju i jedan je od faktora što se povećava jaz između razvijenih i zemalja u razvoju — umesto da je obratno.

Na kraju rezimirajmo: nauka i tehnologija koračaju krupnim koracima. Proizvodnja znanja je i danas glavni činilac napretka. Nauka i znanje treba da se, prvenstveno, usmere na ekspanziju proizvodnje radi podizanja životnog standarda i blagostanja čovečanstva i svestranu transformaciju društva. To je naše sutra, koje posle donošenja Evropske povelje postaje sve više dokučivo. To je, nadajmo se, budućnost čovečanstva.